

อุดมศึกษา

ที่โงงตลอดลงมาถึงฐาน*

ขออนุโมทนา ท่านเลขาธิการและอธิการบดี ที่มีดำริเป็นกุศล ระลึกถึงพระพุทธศาสนา และคำนึงถึงความเป็นไทย

การแก้ปัญหาที่ตรงไปตรงมา คือให้ชาวพุทธรู้จักศาสนาที่ตัวเองว่านับถือ

ตอนแรกที่ท่านเลขาธิการปรารภเกี่ยวกับการนำพระพุทธศาสนามาใช้ให้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาการศึกษาของชาตินั้น อาตมาก็มานึกถึงสิ่งที่เคยได้พูดไว้ ซึ่งเป็นเรื่องกว้างๆ ไม่ใช่เฉพาะประเด็นการศึกษา คิดว่าเป็นเรื่องของการแก้ปัญหาของสังคมประเทศชาติ ที่ตรงจุด ตรงประเด็น

อย่างที่ทราบกันดีว่า พลเมืองไทยนั้นเป็นพุทธศาสนิกชน ประมาณ ๙๕% แต่ปัญหาที่ทราบกันอยู่ก็คือคนที่เป็นพุทธไม่รู้ไม่เข้าใจหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และเชื่อถืออะไรผิดๆ ทำอะไรๆ นอกเส้นทาง เขวออกไปจากพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นที่มาของปัญหาทั้งหมด

ในเมื่อคนไทยไม่รู้หลักคำสอนในศาสนาของตนเอง ไม่รู้จักศาสนาของตัวเอง เชื่อผิด ปฏิบัติผิด จึงเกิดปัญหา เพราะฉะนั้นถ้าจะแก้ให้ตรงจุด ก็ต้องให้คนไทยเหล่านี้ได้รู้จักคำสอนของพระพุทธศาสนา ให้เชื่อให้ถูก และปฏิบัติให้ตรง ก็จะแก้ปัญหาไปในตัวเท่านั้นเอง

ปัญหามีอยู่แค่นี้ นั่นคือ ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ที่ไม่รู้เรื่องพุทธศาสนา ทั้งที่มีชื่อว่าเป็นชาวพุทธ ให้รู้เรื่องพระพุทธศาสนา เชื่อให้ถูก ปฏิบัติให้ถูก แค่นี้ก็จะแก้ปัญหาพื้นฐานของสังคมไทยได้

เริ่มด้วย “วินัยชาวพุทธ” ซึ่งเดี๋ยวนี้คนไทยแทบไม่รู้จัก เมื่อพูดถึงวินัยก็คิดแต่ว่าพระต้องมีวินัย ทั้งที่ความจริงชาวบ้านก็มีวินัย ถ้ามว่าพุทธศาสนาสอนอะไร คนไทยที่บอกว่าเป็นพุทธส่วนใหญ่ตอบไม่ค่อยถูก อย่าว่าแต่ตอบไม่ถูกเลย ตอบไม่เข้าเค้าเสียด้วยซ้ำ

ความเป็นพุทธมีความสัมพันธ์กับความเป็นไทยตรงที่ว่า คนไทยเป็นชาวพุทธกันมานานแล้ว พุทธศาสนาจึงเข้ามาสู่วิถีชีวิต กลายเป็นวัฒนธรรม พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานสำคัญของวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของคนไทย แยกกันไม่ออก ทั้งด้านรูปธรรมและนามธรรม แม้กระทั่งภาษา

จะเห็นได้ว่า ถ้อยคำที่เราใช้มาจากพระพุทธศาสนา โดยทางภาษาบาลีบ้าง สันสกฤตบ้าง แต่ความหมายเพี้ยนไปมากมาย คิดว่าเหลืออยู่น้อยคำที่คนไทยจะเข้าใจตรงตามหลัก แม้แต่เมตตา กรุณา ก็เลื่อนลงไม่รู้ว่าคุณหมายอยู่แค่ไหน แล้วจะปฏิบัติอย่างไรได้ถูก ทั้งๆ ที่เราใช้พูดกันอยู่แต่ก็ไม่รู้ไม่เข้าใจ เรื่องที่พูดอยู่ใช้อยู่ก็ยังไม่ชัดเจนนะ

* ธรรมกายของ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต) เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ศาสนธรรม ในการปฏิรูปการจัดอุดมศึกษาไทย ตามคำอาราธนาของสำนักงานสภาพัฒนาการศรัทธา (บันทึกวีดิทัศน์ เพื่อนำไปเผยแพร่ในที่ประชุมของชาวราชภัฏ ณ สถาบันราชภัฏพระนคร เมื่อวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๔๔)

เหมือนกับที่ท่านเลขาธิการว่า คือเราไม่รู้จักตัวเองในความเป็นไทย แต่ไปรู้จักอะไรไม่รู้ที่นำเข้ามา จากเมืองนอก คล้ายกับสินค้าเข้า ส่งคนของเราไปเรียนแล้วรับเข้ามา สุกบ้าง ดิบบ้าง ก็เลยกลายเป็น ปัญหา

จะจัดจะแก้ไขอะไร ก็ต้องรู้จักสิ่งที่ตัวจะจัดจะแก้ไขนั้น

เรื่องที่ย้าเป็นเรื่องใหญ่อันดับแรกก็คือ เมื่อเป็นชาวพุทธก็ต้องรู้จักว่าพุทธศาสนาคืออะไร และ เชื้ออย่างไรปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูก เมื่อพุทธศาสนาสัมพันธ์กับความเป็นไทย ก็โยงไปสู่สิ่งที่เรียกว่า รากเหง้าของความเป็นไทย หรือรากฐานของสังคมไทย

คนไทย โดยเฉพาะคนที่มีการศึกษาสูง ต้องรับผิดชอบต่อสังคม จะต้องมีความรู้ความเข้าใจตนเองให้ถูกต้อง เพราะคนจะทำอะไรจะแก้ไขอะไร ก็ต้องรู้สิ่งที่ตัวจะทำ การรู้การเข้าใจจะทำให้ทำอะไรๆ ได้ถูก จะแก้ปัญหามือหรือสร้างสรรค์อะไรก็ได้ แต่ถ้าเราไม่รู้จักสิ่งที่เราทำ เราจะแก้ไขให้ถูกต้องได้อย่างไร

เราพูดว่าอุดมศึกษานั้นจัดขึ้นเพื่อให้ผู้สำเร็จการศึกษาไปเป็นผู้นำบ้าง เป็นผู้สร้างสรรค์สังคมบ้าง ไปร่วมแก้ไขปัญหาของสังคมบ้าง แต่ถ้าผู้สำเร็จการศึกษาไม่รู้จักประเทศไทย สังคมไทย วัฒนธรรมไทย นั่นคือไม่รู้จักสิ่งที่ตนทำ ไม่รู้ว่าตรงไหนเป็นอะไรอย่างไร ของนั้นทำมาอย่างไร แล้วจะไปแก้ไขได้อย่างไร ไม่ต้องไปดูเรื่องนามธรรมหรือก วัตถุนี้แหละ ถ้าเราจะสร้างวัตถุแล้วเราไม่รู้จักวัตถุนั้น เราจะทำได้อย่างไร ถ้าเราจะแก้ปัญหาสังคมไทย แต่ไม่รู้จักสังคมไทย เราก็ทำไม่ได้เรื่อง

ยิ่งกว่านั้น เราไปเรียนเมืองนอกมา เราไม่รู้ว่าสังคมฝรั่งนั้นเป็นอย่างไร เราไปเรียนเพียง ๔-๕ ปี และไม่ได้ใส่ใจสืบค้น ก็เข้าไม่ถึงความเป็นอเมริกัน เราก็ไปได้มาอย่างไม่สมบูรณ์ ก็เลยครึ่งๆ กลางๆ

ในแง่ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่า ภูมิหลังของสังคมไทย กับสังคมอเมริกันนั้นต่างกัน สังคมอเมริกันเจริญมาตามคติ "frontier" คือการบุกฝ่าขยายพรมแดน เป็นวิถีชีวิตแบบบุกฝ่าไปข้างหน้า เริ่มแต่หนีภัยจากยุโรปมาหาอิสรภาพ มุ่งมาหาความสุขสมบูรณ์ หาดินแดนที่ทำกินใหม่ที่อเมริกา พบแต่ป่าดงพงไพร พบแต่อันตราย ทั้งจากธรรมชาติ ทั้งจากพวกอินเดียนแดง ทั้งจากพวกมหาอาณานิคม จึงต้องบุกฝ่าไปข้างหน้า ขยายพรมแดนออกไปประมาณ ๓๐๐ ปี เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ ๓๐๐ ปีจึงจบ ๓,๐๐๐ ไมล์ นี่คืออดีตของอเมริกา

แต่สังคมไทยมีลักษณะตามคติที่เราพูดกันว่า "ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว" สังคมไทยมีวิถีชีวิตแบบอยู่กับที่ ไม่ต้องเคลื่อนย้ายไปไหน เพราะมีแต่ความอุดมสมบูรณ์ ภูมิหลังจึงต่างกับอเมริกา เมื่อภูมิหลังต่างกัน อะไรที่ใช้กับอเมริกาจึงเข้ากับภูมิหลังไทยได้ยาก

สังคมอเมริกันเป็นสังคมแบบบุกฝ่าขยายพรมแดน คำว่า "frontier" กลายเป็นหัวข้อที่ใช้ในการหาเสียงของผู้นำของเขา เช่น ประธานาธิบดี จอห์น เอฟ. เคนเนดี ก็ใช้ประเด็นการบุกฝ่าขยายพรมแดนหาเสียงและตั้งนโยบาย "New Frontier" ขึ้นมา คนอเมริกันขยายพรมแดนจากแอตแลนติกไปแปซิฟิกจบ

ไปแล้ว เดี่ยวนี้บุกฝ่าไปในอวกาศ แล้วก็ขยายไปใน cyberspace วิถีชีวิตของอเมริกาเป็นอย่างนี้มาหลายร้อยปี

แต่ประเทศไทยมีความอุดมสมบูรณ์ ชวนให้ไม่ตื่นนอนจนขวย เพราะไม่มีอะไรบีบคั้น เราจึงควรคิดว่าเราจะเอาดีอะไรมาทำให้คนไทยมีความคิดสร้างสรรค์ ไม่นิ่งเฉยเฉื่อยชา เราจะต้องจัดตั้งปรับสร้างวิถีชีวิตที่เหมาะสมกับตนเอง หากเราไม่รู้จักตนเอง ไม่รู้จักความแตกต่างของตนเองกับคนอื่นที่เกี่ยวข้อง ก็จะทำให้เราจับจุดผิดพลาด

เรื่องนี้เกี่ยวข้องกับการอุดมศึกษา ซึ่งความหมายของศัพท์ก็บอกอย่างชัดเจนอยู่แล้วว่าคือการศึกษาขั้นสูงสุด ในการวัดผลผลิต เมื่อเป็นอุดมศึกษา ก็ต้องพัฒนาคนให้มีคุณภาพสูงสุด ยอดเยี่ยม ดีงาม เป็นเลิศ ประเสริฐ คนอย่างนี้จึงจะชื่อว่าเป็นผู้สำเร็จอุดมศึกษา มีความดีเลิศ มีความประเสริฐในตนเอง และพร้อมกันนั้นต้องสามารถที่จะเป็นผู้นำสังคม หรือชุมชน

การศึกษาที่ว่ามีความเป็นเลิศนั้น อยู่ที่ทำได้คนอย่างเลิศ หรือคนที่มีคุณภาพเป็นเลิศ ไม่ใช่เลิศที่รูปร่างหรือบรรดารูปธรรมภายนอก

เป็นงานสำคัญมากที่เราจะต้องคิดในเรื่องของอุดมศึกษา ที่จะให้ได้ความหมายตรงตามหลักการนี้ คือ ให้ได้คนที่มีคุณภาพถึงขั้นที่เลิศประเสริฐจริง

สภาพสถาบันราชภัฏมีนโยบายจะสร้างมหาวิทยาลัยที่มีคุณภาพ โดยมีความเป็นไทยและสุภาพเป็นไทย ซึ่งก็คือจะต้องมีคุณภาพ และคุณภาพนั้นจะต้องสัมพันธ์กับพื้นฐานรากเหง้าหรือภูมิหลังของตนเอง ซึ่งจะต้องเชื่อมต่อกันให้ได้ อย่างที่พูดแล้วตั้งแต่ต้น คือ

๑) ต้องรู้จักสิ่งที่คุณเข้าไปจัดทำ หรือจะแก้ไขก็แล้วแต่

๒) เมื่อสิ่งที่ทำนั้นคือตัวของตัวเอง ก็ต้องรู้จักตัวเองให้ชัดเพียงพอ

ถ้าตัวของตนเองยังไม่รู้ว่าเป็นใคร แล้วจะปฏิบัติกับตัวเองได้อย่างไร

เรื่องนี้ต้องนำมาคิดให้ชัดเจน แม้แต่แนวคิดปรัชญาที่ใช้ในการศึกษาปัจจุบัน ต้องยอมรับว่าเราไปนำเอามาจากยุโรป และจากอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งมีภูมิหลังไม่เหมือนเรา เหตุปัจจัยที่ทำให้จัดอย่างนั้นๆ จึงแปลกแยกจากตัวเรา ไม่เหมือนกัน

การศึกษาที่แท้ ก็คือตรงตามธรรมชาติที่เป็นความจริงของชีวิต

การศึกษานั้นเกิดในชีวิตของคน การศึกษาจึงเริ่มต้นตั้งแต่คนเริ่มมีชีวิต ตามหลักพุทธศาสนาถือว่าชีวิตเป็นการศึกษา ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น เรามีชีวิตก็คือเราเป็นอยู่ การเป็นอยู่ก็คือการได้ประสบการณ์ใหม่ พบคนใหม่ เจอสถานการณ์ใหม่ ที่จะต้องหาทางปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ ให้ถูกต้อง ต้องเป็นอยู่ให้ถูกต้อง ต้องปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมหรือสิ่งที่ได้พบ ให้ได้และให้ใช้ประสบการณ์อย่างถูกต้อง การพยายามอย่างนี้เรียกว่าการศึกษา เพราะฉะนั้นตราบใดที่เรายังมีชีวิต เราต้องมีการศึกษาตลอดทุกเวลา

ถ้าคนไม่มีการศึกษา ก็เรียกว่าลัทธิแต่ว่ามีลมหายใจ คนที่เป็นอยู่สักแต่มีลมหายใจ ทางพระเรียกว่าเป็นพาล ถ้าจะเป็นคนให้ถูกต้อง ก็ต้องเป็นอยู่ดี มีการศึกษาตลอดเวลา เพราะฉะนั้นหลักพุทธศาสนาจึงบอกว่า ถ้าเราจะดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง ก็ต้องมีการฝึกอยู่ตลอดเวลา คือต้องศึกษา ต้องเรียนรู้

คนเรานี้ เป็นสัตว์พิเศษ เกิดมาทำอะไรไม่เป็น จะอยู่ด้วยสัญชาตญาณก็ไม่ไหว จึงต้องเรียนรู้ทุกอย่าง เริ่มด้วยอาศัยพ่อแม่ เรียนรู้แม่กระทั่งการขับถ่าย แม่แต่นั่ง แม่แต่นอน ต้องเรียนรู้หมด

การเรียนคือการฝึกฝน พระพุทธเจ้าตรัสว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องฝึกและฝึกได้ เพราะฝึกได้ จึงเป็นสัตว์ที่ประเสริฐ คติของพุทธศาสนาจึงบอกว่า ในหมู่มนุษย์ คนที่ฝึกแล้วเป็นผู้ประเสริฐ คือผู้ที่มีการศึกษา

การศึกษาเป็นเรื่องของชีวิตตั้งแต่เกิด คือ การที่เราหาทางที่จะเป็นอยู่ดี การเป็นอยู่ดี ก็คือการเป็นคนมีการศึกษา เพราะฉะนั้นการศึกษาจึงต้องเน้นกันตั้งแต่ในบ้านในครอบครัว ดูว่าเกิดมาแล้วจะเป็นอยู่อย่างไร กิน บริโภคอย่างไร แม้แต่การกินอาหารก็เป็นการศึกษา การใช้เสื้อผ้า เครื่องนุ่งห่มก็เช่นกัน ทุกอย่างเป็นการศึกษาหมด การใช้ตา ดู หู ฟัง ก็เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จะเห็นว่าการศึกษาในพุทธศาสนาท่านเริ่มที่การรู้จักกินอยู่ใช้สอยเสพบริโภคปัจจัยสี่ อย่างที่พูดแบบภาษาพระว่า ปฏิสังขยาโย คือบริโภคปัจจัยสี่โดยพิจารณาให้รู้วัตถุประสงค์ที่แท้จริง เช่นว่า กินเพื่ออะไร ใช้ตา ดู หู ฟัง เป็นหรือไม่ ดู ฟัง แล้วเกิดมีอะไรขึ้นในจิตใจ ได้ปัญญา ได้ความรู้ ได้คติ ได้ประโยชน์ หรือได้โทษ ได้ความลุ่มหลง มัวเมา มีแต่โมหะ ทั้งหมดนี้เป็นการศึกษาทั้งนั้น

เมื่อเราให้การศึกษาถูกทาง เด็กก็เป็นอยู่ถูกต้อง มีชีวิตที่ดี พอทั้งสามด้านของการดำเนินชีวิตประสานกัน คนก็เจริญงอกงามพัฒนา ทั้งสามด้านที่ประสานกัน คือ

๑) พฤติกรรมที่แสดงออก การติดต่อสื่อสารกับภายนอก และความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ซึ่งจะดำเนินไปอย่างไร ก็ขึ้นต่อ

๒) คุณสมบัติในจิตใจที่เป็นฐาน ถ้าคุณสมบัติในจิตใจพัฒนาไปพร้อมกับการสัมพันธ์ภายนอกก็จะเป็นการพัฒนาอย่างดี แต่ทั้งหมดนี้จะต้องมี

๓) ความรู้เข้ามาชี้นำช่องทางและขยายเขตแดนให้เดินหน้าต่อไป

ทั้งหมดนี้ก็คือ ศิล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง

ศิลป คือการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ด้วยกายวาจา สมาธิ คือเรื่องของจิตใจ ซึ่งมีศูนย์รวมอยู่ที่เจตนาจะนำไป ถ้าพัฒนาจิตใจให้มีคุณภาพ เจตนาก็นำออกมาสู่พฤติกรรมความสัมพันธ์กับโลกภายนอกที่ดี แต่ทั้งนี้ต้องมีปัญญา ซึ่งทำให้สามารถปรับแก้พฤติกรรมและปรับแก้สภาพจิตใจให้ดีขึ้น

เมื่อพบอะไร ถ้าไม่รู้ ไร้ปัญญา ก็ติดขัดคับข้อง พอเจอสถานการณ์ใหม่ ไม่รู้ว่าเป็นอะไร ปฏิบัติไม่ถูก จิตใจก็อึดอัด พุดสั้นๆ ว่าทุกข์เกิดขึ้น แต่พอมปัญญาเป็นอิสระทันที เพราะฉะนั้นปัญญาจึงเป็นคุณสมบัติสำคัญ และจึงต้องให้ศิลป สมาธิ ปัญญา ประสานไปด้วยกันตลอด

การดำเนินชีวิตที่ประกอบด้วย ศิล สมาธิ ปัญญา ก็เป็นมรรค คือวิถีชีวิตที่ดี ซึ่งดำเนินไปด้วยไตรสิกขา คือการศึกษาครบทั้งสามด้าน พูดสั้นๆ ว่า ฝึกอย่างไรก็ได้ อย่างนั้น ไตรสิกขามาแค่ไหน มรรคก็ได้แค่นั้น นี่เป็นเรื่องของหลักพุทธศาสนาที่นำความจริงของธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ในการสร้างวิถีชีวิตของมนุษย์

ปัจจุบันนี้การศึกษาไม่รู้ว่าคุณหมายเป็นอย่างไรกันแน่ เราก็อ้างกันไปตามปรัชญา ตามสำนัก โน่นสำนักนี้ การศึกษาสำหรับคนทั่วไปมักมองความหมายแค่ว่าคือการไปเรียนแล้วได้มีวิชาชีพ ซึ่งเป็นเพียงส่วนปลีกย่อยอย่างหนึ่งของการศึกษา เป็นองค์ที่ ๕ ของมรรค คือสัมมาอาชีวะ ได้เพียงข้อเดียว แถมยังไม่เอาใจใส่ด้วยว่าเป็นสัมมาอาชีวะหรือไม่ ถ้าอย่างนี้ก็ไม่รอด จะเป็นการศึกษาได้อย่างไร การศึกษาจะต้องครบทั้งศีล สมาธิ ปัญญา

การศึกษาที่เป็นแนวใหม่ ก็คือแนวเดิมแท้ที่ตรงตามความจริงของธรรมชาติ โดยเฉพาะธรรมชาติของชีวิต การนำเอาพุทธธรรมมาใช้เป็นเรื่องง่ายนิดเดียว คือการเข้าใจธรรมชาตินั่นเอง หรือพูดอีกอย่างหนึ่งว่าโลกและชีวิต ซึ่งทำให้ดูได้ชัดว่าชีวิตของเราจะเจริญก้าวหน้าไปได้ท่ามกลางโลกแห่งความเป็นจริงอย่างไร

อุดมศึกษาจะสูงสุดจริง ต้องลงไปถึงบ้านที่เป็นฐานของสังคม

การศึกษามือองค์ประกอบที่สำคัญคือ ปัจจัยภายนอก และปัจจัยภายใน เริ่มจากพ่อแม่เป็นปัจจัยภายนอกที่ดี เป็นกัลยาณมิตรคนแรกหรือคู่แรก การศึกษาจะสมบูรณ์ถ้าสถาบันการศึกษาสามารถโยงตลอดลงไปจนสามารถเป็นตัวกระตุ้นการศึกษาที่บ้านได้

การศึกษาที่บ้านในเมืองไทยเวลานี้อ่อนมาก อุดมศึกษาที่ว่าสูงสูดนั้นจะต้องเชื่อมโยงลงไปให้ถึง การศึกษาพื้นฐานที่สุดคือการศึกษาในบ้าน

สถาบันราชภัฏเป็นมหาวิทยาลัยที่ใกล้ชิดอยู่กับท้องถิ่น ทำอย่างไรจะสื่อให้พ่อแม่ให้การศึกษาที่ถูกต้องแก่เด็ก คือให้เป็นพ่อแม่ที่ดี ที่พระพุทธรูปเจ้าเรียกว่าเป็นผู้นำเสนอโลกแก่ลูก

หน้าที่แรกของพ่อแม่คือแสดงโลกแก่ลูก เด็กจะเป็นอย่างไรขึ้นอยู่กับผู้ที่แสดงโลกหรือนำเสนอโลก ขณะนี้พ่อแม่แทบจะไม่ได้เป็นผู้นำเสนอโลก แต่ปล่อยให้ทีวีทำหน้าที่แทน ทีวีนำเสนอโลกที่ทารุณโหดร้าย เต็มไปด้วยการแย่งชิง มีแต่การแสวงหาความสุขสำราญอย่างเห็นแก่ตัวโดยไม่ถูกต้อง เด็กจึงมีทัศนคติต่อโลกแบบผิดๆ การศึกษาผิดตั้งแต่ที่บ้านแล้ว กว่าจะไปถึงโรงเรียนก็แก้ยาก

จึงคิดว่าการศึกษาจะต้องลงไปจัดรากฐานให้ดี อุดมศึกษาเป็นการศึกษาสูงสุด แต่การแก้ปัญหาต้องแก้ตั้งแต่รากฐาน ไปช่วยพ่อแม่ให้การศึกษาให้ลูกอย่างถูกต้อง ให้มีความสำนึกในฐานะพ่อแม่ที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสว่าเป็นพรหม คือเป็นผู้แสดงหรือนำเสนอโลกแก่ลูก เป็นบูรพาจารย์ คือเป็นอาจารย์แรก หรือเป็นครูต้นให้ได้ แล้วเราก็จะแก้ปัญหาของสังคมไทยได้ รวมทั้งปัญหาเรื่องจริยธรรมด้วย การศึกษาที่แท้ซึ่งเป็นองค์รวม จะแก้ปัญหาแบบบูรณาการไปด้วยกัน

ศาสนา คือ คำสอนธรรม เปรียบเสมือนน้ำ หรืออากาศที่จำเป็นสำหรับชีวิต จำเป็นกว่าสิ่งอื่น แต่เมื่ออยู่ปกติธรรมดาคนเราจะไม่เห็นความสำคัญ แต่พอเริ่มขาดน้ำ หรือขาดอากาศเมื่อใด เราจึงจะเห็นความสำคัญที่สูงสุด เวลานี้เราขาดแคลนจริยธรรม ซึ่งที่จริงก็คือขาดการศึกษาแท้ที่เป็นไปตามธรรม ขาดศีล สมาธิ ปัญญา เราจึงเริ่มเห็นความสำคัญของศาสนา แต่เราจะนำมาใช้ถูกหรือไม่ เป็นเรื่องที่จะต้องพยายามเพื่อช่วยกันสร้างสรรค์สังคมไทยด้วยการศึกษา โดยเฉพาะอุดมศึกษาที่จะโยงตลอดลงมาถึงฐานของสังคม

ขอให้มีความกล้าใจ กล้าตั้งปัญหา และกล้าตั้งความสามัคคี ในการที่จะทำงานนี้ให้บรรลุผลสำเร็จ เพื่อเป็นกำลังนำประเทศชาติให้ก้าวไปในวิถีทางแห่งความดีงามและสันติสุขอย่างยั่งยืนนาน